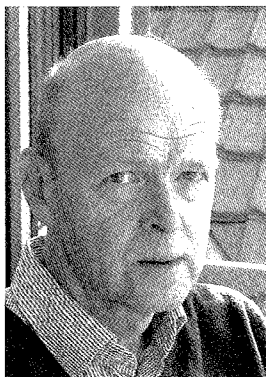

En kognitiv analyse af Grundtvigs begreb om "Samfundet"

Af Ole Nyborg.

Ole Nyborg har undervist i faget religion i gymnasiet siden 1975. Han er oprindeligt cand. mag. i historie og kristendomskundskab, men det sidste år er han blevet Ph.D.-studerende inden for teologi på Københavns Universitet. Hans projekt er kærlighedsforståelsen i Grundtvigs prædikener i 1840-erne analyseret med en kognitiv metode.

Når Grundtvig skal beskrive den grundlæggende relation mellem to eller flere parter, bruger han en række forskellige begreber, men især begreberne "Samfund" og "Fællesskab" (f. eks. VU VI, 543, 545).¹ I det følgende er især begrebet "Samfund" anvendt i forbindelse med en kognitiv analyse af Grundtvigs relations-skema. Det, som vi i dag kalder for "samfundet", betegner Grundtvig som oftest ved begreber som "Sværmen", "Mængden", "Massen"

eller "Hoben". Grundtvig anvendte disse begreber på en måde, som klart minder om Søren Kierkegaards forhold til folkemasserne eller mængden.

I det følgende skal det undersøges, om man kan rekonstruere et kognitivt skema for denne grundlæggende relation kaldet et "Samfund" i Grundtvigs tekster. Eksemplerne er her fortrinsvis hentet fra *Den kristelige Børnelærdom*, en række artikler, som Grundtvig skrev i tidsrummet mellem 1855 og 1861 (VU VI, 1-273).

Det må antages, at en kognitiv analyse af skemaer i Grundtvigs tekster kan have en vigtig betydning for forståelsen af Grundtvigs tænkning. De kognitive skemaer opfattes her som et kognitivt lag af "tavs" viden, som ligger nedenunder Grundtvigs tekst, og som former og strukturerer hans teologiske og filosofiske synspunkter. Det kan antages, at sådanne kognitive skemaer udgør en af forudsætningerne for sammenhængen i Grundtvigs konkrete formuleringer. I det følgende analyseres Grundtvigs skema om "Samfundet", der i hans tekster en helt afgørende forudsætning for hans tale om *kærligheden*. Ifølge Grundtvigs skema er kærligheden kun mulig inden for rammerne af et "Samfund", og dette skema, der som oftest er asymmetrisk og hierarkisk, bestemmer også, hvad kærlighed overhovedet er – dvs. kærlighedens indhold og form. I et samfund, som på liberalistisk måde opløser mennesker til individer, er kærligheden ifølge Grundtvig ikke længere reelt mulig.

Som eksempler på konkrete typer af "Samfund" hos Grundtvig kan nævnes nogle typiske dyadiske relationer. I den følgende tabel er de to parter i det dyadiske "Samfund" anbragt i samme kolonne. Grundtvigs relationsskema indebærer ofte en relation mellem en "fader" og en "søn". I den øverste række angives typiske "fader"-agenter og i den nederste række typiske "søn"-agenter. Når der i den følgende analyse tales om "Samfund", menes der altså blandt andet de i tabellen viste typer af relationer. Det mest interessante ved Grundtvigs skema om "Samfundet" er nemlig, at alle disse relationer har den samme form. Alle "Samfund" deler de samme grundlæggende egenskaber, uanset om der tales om relationen mellem kongen og folket, mellem herremanden og bønderne, mellem ægtemanden og hustruen eller mellem Herren og "Herrens Embedsmænd":

Forælderen, faderen	Barnet, sønnen
Kongen	Folket
Den himmelske fader	Den historiske Jesus
Kristus, Herren	Herrens embedsmænd (præsterne)
Herremanden	Bønderne
Mesteren	Lærlingene
Den skriftkloge	De umyndige
Præsten	Menigheden
Ægtemanden	Hustruen

Hvad er et "Samfund"?

Et "Samfund" er hos Grundtvig en enhed, forening eller et netværk af to eller flere komponenter eller konstituenten. Disse deltagende enheder er gensidigt afhængige, og de har en tæt, regelmæssig interaktion med hinanden.

Foreningen betyder, at "Samfundet" er noget *mere* og noget helt *andet* end mængden af disse "individuelle" deltagere eller medlemmer. Ifølge Grundtvigs relationsskema er *helheden* mere end summen af *delene*. Et "Samfund" er så at sige et udtryk for noget, som er "emergent" i forhold til det, som eksisterede "i forvejen". Et "Samfund" udviser helt nye, overraskende og uforudsigelige egenskaber, hvis man sammenligner med de egenskaber, som ellers kunne ejes og udøves af mennesker uden for "Samfundet". Det, som kan ske, når visse agenter indgår i et "Samfund", er uforudsigeligt i den forstand, at et "Samfund" kan gøre noget muligt, som ellers ikke ville være muligt. En konsekvens af Grundtvigs teori er således, at den medfødte menneskelige natur ikke er noget statisk. I et vist "Samfund" kan et menneske lære nye vaner, få en ny, bedre eller anden natur og erhverve sig en ny vilje eller ny motivation. Grundtvigs teori er altså en kritik af den statiske teori om mennesket og naturen, som var dominerende i oplysningsfilosofien, og som havde forbindelse med den newtonske fysik. "Mennesket er ikke nogen Abekat" – det vil sige, at mennesket ikke er et lukket kredsløb eller en slags maskine, som er bestemt til at gentage sig selv til dommedag. Den menneskelige natur er dybest set ikke evigt gyldig, færdigudviklet eller statisk, men er et udtryk for visse vaner, som mennesket indtil nu har erhvervet sig. Grundtvigs teori er altså beslægtet med den pragmatiske teori om læring, menneske og fællesskab, som vi for eksempel finder hos Charles Peirce (1839-1914). Et "Samfund" optræder i Grundtvigs ske-

ma som et slags selv, en supraperson eller en slags agent og med en form for kollektiv mentalitet, vilje, erindring, historie og virksomhed. Det, som engang skete i "Samfundet", påvirker det, som sker nu. Og det, som findes lige nu i et "Samfund", er organisk vokset ud af det, som fandtes og skete engang. Et "Samfund" lever i følge Grundtvigs skema videre, selv om alle dets medlemmer dør bort, idet "Samfundet" er uafhængigt af eksistensen af dets nuværende aktuelle deltagere. Det gælder i Grundtvigs skema, uanset om han taler om relationen mellem Gud og mennesker eller om relationen mellem folkefaderen og folket. Et "Samfund" består efter Grundtvigs skema både af de nulevende, de afdøde og de endnu ikke fødte medlemmer af "Fællesskabet". Det er en slags dynamisk form, som i nogen grad er uafhængig af dets "stof" eller "materiale", nemlig dets deltagende medlemmer. Et "Samfund" er ikke en ansamling af mennesker, et tilfældigt møde eller en vis folkemængde, men et udtryk for en bestemt *social orden*. Forholdet mellem "Samfundet" og dets medlemmer er et asymmetrisk eller autoritativt forhold: Helheden udøver en større indflydelse på delene end delene på helheden. Et "Samfund" agerer "Top Down" og er ikke skabt "Bottom Up" ved nogen slags vilkårlig "demokratisk" kontrakt mellem individerne. Et "Samfund" er en *ordens-producerende og strukturskabende* størrelse. Uden et "Samfund" ville menneskene leve i kaos, afmægtighed, "Mørke" og "Ørken". Helheden eller "Samfundet" får deltagerne til at agere helt anderledes, end de ellers ville gøre. I Grundtvigs skema er helheden en slags "Top Down årsag" til det, som sker i systemet. "Samfundet" meddeler en viden, indsigt eller information eller iværksætter en kommunikation fra helheden til delene, dvs. en kommunikation, som former, formerer og "in-formerer" deltagerne eller konstituenterne. "Samfundet" meddeler information til konstituenterne, skaber ny information og udvælger og begunstiger

en vis slags information hos deltagerne. Inden for den givne kontekst flyder der ifølge Grundtvigs skema en strøm af information fra "faderen" til "sønnen". Den afgørende information flyder ikke mellem ligestillede fra "søn" til "søn" (fra medmenneske til medmenneske), men altid ovenfra og ned. Det, som vi gør, når vi er deltagere i "Samfundet", er ikke længere vore "egne" gerninger, men "Samfundets" eller "faderens" gerninger. En sand ægtemand gør ikke længere sine "egne" gerninger. Han gør de gerninger, som er passende, mulige og nødvendige i det kristelige ægteskab, altså i den specifikke kontekst og sammenhæng, hvori han befinder sig. Han handler ud fra den information og de værdier, som ligger immanent i systemet.

Et "Samfund" kan man ikke bare ved en "kontrakt" træde ind i eller vilkårligt træde ud af. Grundtvig afviser den liberalistiske eller rationalistiske samfundsfilosofi fra det 18. og 19. århundrede med dens tale om fællesskabet som indgået ved en vilkårlig kontrakt. Et folk eller en anden "søn" kan ikke vilkårligt beslutte, at han ikke længere vil have nogen folkefader eller "fader". Den fortabte søn kan godt forlade sin fader, men han kan ikke bestemme, hvem der er hans rette fader. Et "Samfund" er en naturlig eller nedarvet organisation. Hvis et menneske vilkårligt træder ud af en sådan naturlig relation, holder det op med at være sig selv. Personens identitet – selvet – er bundet til, at han eller hun er en deltager i dette "Samfund". En fader kan ikke vilkårligt eller "paa fri Haand" beslutte, at han ikke længere vil være en fader eller leve op til sin pligt som en fader. At ville være "sin egen Herre" er at misforstå hele meningen med "Samfundet", og det er det samme som at miste sig selv i en "herskesyg" og "barnagtig Selvraadighed". Grundtvigs skema indebærer, at "jeg" – i og med, at "jeg" er en del af et over-individuelt system – også har et slags "evigt" liv som et medlem af et sådant "Samfund".

Min identitet er ikke uden videre lukket inde bag min krops ydre grænser. Når jeg føler en glæde, føles denne glæde også af det "Samfund", hvori jeg er deltager – og omvendt. Min identitet er både "embedded" – nemlig i det ydre "Samfund", som jeg er en del af – og "embodied" – nemlig i det indre "Samfund" af krop, organer og lemmer, som jeg udgør i mig selv. Det enkelte menneske er et "Samfund" i sig selv, lige som dets familie er et "Samfund", hvori dette menneske indgår som et lem og organ, såvel som større fællesskaber af individer og familier er "Samfund". Vi finder denne tanke i næsten enslydende form både hos Hegel, Grundtvig, Peirce og Aristoteles. Grundtvigs brug af begrebet "Samfund" svarer godt til Aristoteles' brug af begrebet "koinonia" i *Etikken*.

Grundtvigs skema om et "Samfund" kan illustreres med det moderne begreb om et molekyle. Det "består" af atomer, som er holdt og *bundet* sammen af kemiske forbindelser. Et molekyle udgør "den mindste enhed, som besidder alle egenskaber hos et stof" (*Den Store Danske Encyklopædi*, XIII, 372). Et vand-molekyle "består" af atomer – to brintatomer og et iltatom – men helheden – altså selve molekylet – er noget helt *forskelligt* fra de to komponenter. H₂O udviser helt "uventede" eller *uforudsigelige* egenskaber i forhold til de egenskaber, som man finder hos brint og ilt. H₂O er en slags ny eller "emergent" ontologisk størrelse og et nyt selvstændigt og virkeligt fænomen. Noget nyt er så at sige blevet til. H₂O kan derfor ikke "reduceres" til en ansamling eller "mængde"² af atomer. Grundtvigs tekster er derfor også fyldt med angreb på enhver form for reduktionistisk filosofi og videnskab.

Personer er noget, som vi kan se med øjnene, men den *relation*, som eksisterer mellem sådanne personer, kan vi ikke uden videre se. Et "Samfund" er ikke nogen almindelig fysisk, håndgribelig eller materiel ting, som findes derude i verden. I en vis

forstand er et "Samfund" noget "*usynligt*". Det er helt usynligt for dem, som lever *uden* for "Samfundet", og for dem, som er deltagere i "Samfundet", er det kun *delvist* synligt. Set nedefra, dvs. fra deltagerens side, er "Samfundet" på en vis måde noget "transcendent", "åndeligt" eller "overnaturligt". Når Grundtvig taler om det "usynlige", mener han altså noget, som ikke i en fuldstændig "positivistisk" forstand er håndgribeligt, empirisk eller fysisk. Det usynlige er i Grundtvigs skema ikke uden videre fuldstændigt "usynligt" - lige så lidt som en figur eller et mønster af punkter i et gestalt-billede er noget fuldstændigt usynligt. Ifølge Grundtvig er dette "Samfund" på flere forskellige måder en "Hemmelighed" og en "Gaade". Det udtrykker i Grundtvigs skema i en vis forstand den "dybe" sammenhæng i tilværelsen. Vi kan med det menneskelige øje se personer eller empiriske størrelser, men vi kan ikke uden videre se de relationer, som er imellem dem. De åndelige snore og det "Baand", som for eksempel binder kvinden og manden sammen i det kristelige ægteskab, er egentlig noget "usynligt", men samtidigt er dette bånd ifølge skemaet i allerhøjeste grad noget *virkeligt*. Det er virkeligt, fordi vi kan se, at det *virker*. Vi kan se og føle "Samfundets" virkninger, ellers ville kristendommen være "Tant og Daarskab", hvilket udtrykker Grundtvigs filosofiske pragmatisme.

Ethvert "Samfund" holdes sammen af en "usynlig" faktor, som er *kærligheden* i "Samfundet". Denne kærlighed er derfor det "Baand", som gør "Samfundet" muligt – uden kærlighed, intet "Samfund". Kærligheden virker dels ovenfra og ned – nemlig fra systemet til deltagerne - og dels nedefra og op fra deltagerne til "Samfundet". På den måde opstår i Grundtvigs skema to helt forskellige slags kærlighed. Uanset dens to former er kærligheden ikke en abstrakt eller ikke-kontekstuel kærlighed. Kærligheden er altid nødvendigvis

den konkrete kærlighed i dette konkrete "Samfund". "Faderen" elsker *sin* "søn", fordi han rent faktisk *er* hans egen søn. Alle agenter – mennesker, djævlé og de guddommelige personer - elsker ifølge Grundtvigs skema altid meget naturligt deres "Eget". Hans skema er beslægtet med det skema, som vi kender fra det gamle Israel: Ingen konge eller fader elsker eller bekymrer sig om de fremmede folk, som ikke hører til gruppen af hans egne "sønner". Den danske "folkefader" elsker ifølge Grundtvig naturligt nok kun sit eget folk, *fordi* det er hans eget folk, og *fordi* det ligner ham selv. "Sønnen" er "faderens" udtrykte billede, og når "faderen" elsker "sønnen", elsker han sit eget. Hvis "faderen" ikke elskede "sønnen", ville der ikke eksistere noget "Samfund" mellem de to parter. Hvis "faderen" ikke elskede "sønnen", ville han ikke være nogen rigtig "fader". Kærligheden til "sønnen" er "faderens" rolle, opgave og funktion i "Samfundet". Denne kærlighed er "faderens" særlige dyd, og hans højeste dyd er at ofre sig for "sønnen". "Sønnen" kan kun frelses ved hans "faders" fuldstændige selvfordærelse og selvpofrelse. "Faderen" viser netop sin overlegenhed ved denne totale selvfordærelse – ved martyriet. Hvis der ikke var noget "Samfund" mellem de to deltagere – "faderen" og "sønnen" (eller kongen og folket eller ægtemanden og hustruen eller herremanden og bønderne eller præsten og menigheden) – ville de to parter ikke have nogen virkelig identitet, væren eller virkelighed. "Samfundets" dyder er defineret og afgrænset af systemet eller helheden, og de giver naturligt nok kun mening inden for systemets rammer. Det, som er det gode for mig, er bestemt af det fællesskab, hvori jeg er en deltager, og som definerer min væren og natur.

Grundtvigs skema indebærer, at et "Samfund" er et *dynamisk* system: "Samfundet" er ikke kun en éngangsforening af en række elementer som i eksemplet med

dannelsen af H₂O. Men det er en helhed og enhed, som forandrer og udvikler sig igennem tiden og erhverver sig en stigende godhed, evne eller dygtighed. Et "Samfund" er i Grundtvigs skema ikke uden videre noget bestemt. Det er derimod ved at *blive* til det, som det skal være og er *bestemt* til, hvilket ligger i dets startbetingelser og struktur. På den måde udvikler "Samfundet" gennem tiden nye tilbøjeligheder eller tendenser. Et "Samfund" *har* visse vaner, *er* visse vaner og *udvikler* hele tiden nye vaner. Det har en fortid, en nutid og en fremtid. Et "Samfund" er en slags levende organisme i tiden, dvs. en slags korporation eller "corpus". Det gennemgår en læring, udvikler nye regler, normer og skemaer og får nye funktioner. Et "Samfund" er ikke noget statisk system som et urværk eller en maskine. Ifølge Grundtvigs skema lærer og udvikler helheden (organismen) sig samtidigt med, at de enkelte deltagere (lemmer) lærer og udvikler sig. Væksten og fremskridtet i det hele legeme viser sig i væksten og fremskridtet hos de enkelte lemmer og omvendt. I et "Samfund" er det ikke muligt at skelne skarpt mellem, hvad den enkelte gør, og hvad helheden gør. I et "Samfund" gør lemmerne ikke længere deres egne gerninger men "faderens", "Samfundets" eller systemets gerninger, lige som de oprindelige atomer i vandmolekylet ikke længere "gør" deres egne gamle gerninger". Når helheden gør noget, gør den enkelte eller delen også noget. Når helheden vokser, modnes og gør fremskridt, så kommer den enkelte deltager også videre med sig selv. Når "sønnen" er vokset "faderen" over hovedet, er det hele legeme kommet nærmere på målet. I et "Samfund" virkeliggør helheden sig selv i de enkelte lemmers kærlighed, væsen og gerninger. Komponenterne er et slags legeme for helheden eller "Samfundet" og for dets ånd, drift og vilje. Fremskridtet i dyden eller godheden hos den enkelte deltager kan ikke adskilles fra fremskridtet i dyden (retfærdigheden, freden og glæden)

i hele "Samfundet". Der foregår ikke bare en produktion og en reproduktion af identiteter, men også en transformation af hele "Samfundets" og af deltagerne identiteter, og deltagerne erhverver sig efterhånden en ny natur.

Et "Samfund" "består" så at sige af individer eller "oprindeligt" isolerede enheder. Men Grundtvigs skema indebærer, at deltagerne hele *identitet* og virkelighed er bestemt af og kun giver mening inden for relationen. De deltagende agenter har altså ikke nogen virkelig eksistens uden for relationen, og de eksisterede på den måde slet ikke "forud for" relationen. De deltagende personer og "Samfundet" opstår samtidigt. En blot ansamling af mennesker kalder Grundtvig som nævnt en "Mængde", en "Sværn", en "Masse" eller en "Hob". Typisk for disse størrelser er, at deltagerne ikke er *bundet* sammen i et organisk sammenhængende system (jf. brugen af begreberne "Snore" og "Baand"). De mennesker, som lever som rene individer i en "Mængde", er "løsrevne Blade, der flyger for Vinden", som Grundtvig siger i en af sine prædikener i Vartov. En sådan ansamling er altså efter Grundtvigs skema et slags kaosystem.

Det, som ifølge Grundtvigs skema sker med deltagerne i et "Samfund", er netop, at de bliver bundet eller snøret sammen med *bånd* og snore. På den måde kommer de til at udgøre et stærkt sammenknyttet bundt. "Samfundets" mening er netop at give dem en *mindre* handlefrihed til at gøre det onde, og samtidigt giver båndet dem en forøget *real* mulighed for at gøre det gode. Det er netop "Baandet", som gør dyden eller godheden reelt mulig. Hos Grundtvig finder man – som i den filosofiske pragmatisme – en slags metafysik om det nødvendige, virkelige, mulige og reelt mulige. Et "Baand" betyder i Grundtvigs skema på én gang en forøgelse og en formindskelse af det mulige. Man realiserer dyden ved at give slip på

sit eget lille selv og ved at blive et medlem af "Fællesskabet". Man går fremad på vejen ved at forpligte og binde sig og opgive sin egen lille selvrådighed. Et fællesskab, som vokser og modnes i godhed og kvalitet, bliver altså på en vis måde stadigt mere begrænsende, sammensnørende, restriktivt og konstruktivt, og det præges af en stigende integration og sammenhængskraft. Hvis menneskene var helt løsrevne fra "Samfundet", ville de dels ikke have nogen real mulighed for at gøre det gode, og de ville have en ubegrænset mulighed for at gøre det onde. De ville være helt ubundne og tøjlesløse. I et "Samfund" er vi derimod bundet og snøret sammen med "Samfundet" og med hinanden til eet legeme og én fælles bygning. Den formindskede handlefrihed, som tilsyneladende i Grundtvigs skema findes i "Samfundet", er reelt en større menneskelig eller moralsk frihed. Den frihed, som verden eller liberalisterne skriger på, er en falsk form for frihed, og den går ud fra illusionen om, at det enkelte menneske skal blive "sin egen Herre". Den forlorne søn er et godt eksempel på en sådan kunstig handlefrihed. Kun det, som i følge Grundtvigs skema er bestemt, begrænset, forpligtet og bundet, er sandt, godt og virkeligt. I et "Samfund" er der en mulighed for, at der sker et fremskridt, og fremgang, vækst og læring betyder efter Grundtvigs skema, at menneskene (deltagerne) handler inden for stadigt mere snævre eller indsnævrede ydre rammer. De nærmer sig alle det samme fælles punkt, og de bliver i stigende grad lig hinanden og samtidigt lig det punkt, som de drages hen imod.

"Samfundets" funktioner eller processer

Et "Samfund" har en vis topologi, jf. ovenstående eksempler på dyadiske relationer, og visse processer eller funktioner. Strukturen i et "Samfund" bestemmer helhedens forhold til delene og omvendt samt delens indbyrdes relationer. Et "Samfund" er

i Grundtvigs skema et selvorganiserende og selvregulerende system. Det skaber på en måde selv sin egen orden ved initiativer, som udgår fra det selv.

Et "Samfund" har en række dels statiske dels dynamiske *funktioner*. Eksempler på statiske funktioner er: "Samfundet" genetablerer hele tiden en ligevægt – når det er nødvendigt. Det producerer og re-producerer sig selv og holder sig selv i live samtidigt med, at det producerer og re-producerer deltagernes eller medlemmernes identitet, altså en slags homeostasis. Eksempler på dynamiske funktioner er: "Samfundet" transformerer deltagernes identitet, og det transformerer sin egen identitet. "Samfundet" er derfor i Grundtvigs skema sin egen skaber eller udvikler. Væksten og læringen

og udviklingen i "Samfundet" kommer fra og af det selv. Kærligheden kommer af sig selv.

"Samfundets" mål eller formål

Vi kommer ikke ind i et fællesskab for at opleve noget. Vi træder ind ad døren til et fællesskab for at lære noget nyt, for at blive anderledes, mere kærlige, dydige og retfærdige. Et "Samfund" er ikke en oplevelseskategori, men en *læringskategori*, hvor formålet er, at vi skal opdrages, forbedres eller udvikles. Det er f.eks. også derfor, at ægteskabet, som er et "Samfund", er blevet indstiftet af Gud i Paradiset. Ægteskabet er ikke blevet indstiftet for, at vi skal kunne opleve ægtefællens søde følelser, men for at vi skal opdrages, forandre os og lære

Familiebilleder i ecuadoriansk hjem. (Foto: Anna Lind Hansen)

noget nyt. Denne læring og transformation foregår både i de enkelte lemmer og i det hele legeme. Gennem udviklingen og væksten får deltagerne i "Samfundet" nye roller, egenskaber, kvalifikationer og funktioner.

Et "Samfund" har et immanent, naturligt eller selvindlysende *mål*, som det naturligt nok stræber hen imod. Et "Samfund" er altså en teleologisk organisme, hvis "telos" ikke er besluttet eller valgt på nogen vilkårlig måde, og det er ikke fremgået ved dialog, debat eller afstemning. Målet er naturligt, objektivt og givet på forhånd. Når man er blevet en mor i det nye "Samfund", som er opstået med en mor og et barn, er det indlysende, at målet er at blive en god mor. Når man er blevet en lærling, er det ret indlysende, at målet er at erhverve sig mesterens ånd, dyd og dygtighed. Målet er selvindlysende for dem, som er medlemmer af "Samfundet". De "fodspor", som vi skal følge for at nå dette mål, er allerede på forhånd og fra begyndelsen lagt ned i vejen. Mål eller værdier skal ikke "udgrundes", udtænkes eller opfindes, men opdares, og de findes derude i den naturlige, virkelige verden. Grundtvigs værditeori bygger på en slags moralsk realisme og er dermed en modsigelse af store dele af det 19. og 20. århundredes moralfilosofi: Det, som "bør" være, ligger – i modsætnings til den engelske filosof Humes opfattelse - iboende på en objektiv måde i det, som "er" og findes. Det, som er værdifuldt, er indlysende og klart nok for "Hjertets oplyste Øine". Værdier eller mål kan og bør man ikke konstruere "paa fri Haand". De deltagere, som indgår i et "Samfund", skal ikke diskutere indbyrdes, men søge frem til enigheden, samhörigheden og det fælles fodslag. Kun på den måde kan de nå det fælles mål og det fælles bedste, som de er enige om, og som er en afgørende vigtig del af deres identitet. Den vej, som de skal følge, er ikke en eller anden vej, men *vejen*. De enkelte deltagere og hele "Samfundet"

stræber ifølge Grundtvigs skema hen imod et naturligt *tiltrækningspunkt*. På den måde stiler de imod et naturligt og på forhånd givet hvilepunkt. Enhver nykommer eller discipel starter sine løbebane ude i periferien af en cirkel, og som sådan har han ikke megen dygtighed eller godhed. Eleverne eller "sønnen" stræber naturligt hen imod et slags midterpunkt i denne cirkel, og dette konvergerende fokuspunkt udgøres af mesterens eller "faderens" ånd, dyd og dygtighed. Et "Samfund" har på den måde en slags "centripetal", konvergerende tendens eller drivkraft. Udvikling eller læring i et "Samfund" kan beskrives som en stigende synkronisering af "Samfundets" medlemmer, som i stigende grad nærmer sig det samme midter- eller fokuspunkt. Dette punkt er i Grundtvigs skema et slags magnetisk punkt, og deltagerne drages imod dette punkt af usynlige snore. I løbet af denne læring og udvikling bliver deltagerne i stadigt stigende grad lig og lige med hinanden og lig med mesterens ånd og dygtighed. Når vi bliver bedre, klogere og større, bliver vi mere og mere ens, fordi godheden og kærligheden er én ting og ikke mange forskellige ting. Man kan tage fejl på mange måder, men kun ramme målet på én eneste mulig måde.

¹ (VU VI: bruges her som en forkortelse for: N. F. S. Grundtvig. *Værker i Udvalg*. Bind VI. Udgivet af Georg Christensen og Hal Koch 1944).

² "Mængde" som i matematisk mængdelære.

³ VU VI, 152: "fordi Kiærlighed ene er Fuldkomneheds-Baandet".